

ÂŞK MESNEVİLERİNDEKİ KADIN KAHRAMANLARA VERİLEN NASİHATLER*

*Fazile EREN KAYA***

Öz: Divan edebiyatında birbirine âşık iki kahramanın âşık olma serüvenleri, karşılaştıkları zorluklar, kavuşmak için verdikleri mücadeleler gibi uzun soluklu hikâyeler mesnevi nazım şekliyle yazılır. Bu mesnevilerde asıl konu aşk olsa da şair çeşitli konulardaki düşüncelerini ve dünya görüşünü okuyucuya aktarmak için eserinde kendisine alan açar. Şairin kendine ait düşünceleri çoğu zaman mesnevilerin giriş ve sonuç bölümlerinde bulunur. Bu bölümlerin yanı sıra asıl konunun anlatıldığı bölümde de kimi vesilelerle şairler kendi seslerini duyururlar. Anlatılan aşk hikâyesindeki kahramanların nezdinde iyi bir hükümdarın özelliklerinin ve iyi bir vezirin sahip olması gereken yeteneklerin yanı sıra kadınların ailelerine ve çocuklarına karşı sorumlulukları gibi konularda fikirlerini belirterek okuyucuyu yönlendirmeye çalışırlar. Bunu kimi zaman hikâyesini anlatmaya başladığı kahramanın özelliklerinden bahsederek kimi zaman da kahramanda olması gereken bir özelliği ona nasihat ederek yaparlar.

16. yüzyıl şairlerinden Fuzûlî'nin *Leylâ vü Mecnûn*, Taşlıcalı Yahyâ'nın *Yûsuf u Zelihâ*, Celîlî'nin *Hüsrev ü Şîrîn*, Lamiî'nin *Vâmık u Azrâ* ve Hamîdî'nin *Hurşîd ü Hâver* isimli mesnevilerinde kadın kahramanlar âşık oldukları, sevgiliden ayrı düştükleri ya da evlendikleri zamanlarda yine hikâye kahramanı olan bir büyükten nasihat alırlar. Bu nasihatler hem eseri yazan şairin hem de eserin yazıldığı dönemin kadına bakışını yansıtmaya bakımından dikkat çekicidir.

Bu çalışmada şairlerin adı geçen mesnevilerinin kadın kahramanları Leylâ, Zelihâ, Şîrin, Azrâ ve Hurşîd'den aşka düşen ya da evlenmeye hazırlanan genç bir kadın olarak hangi konularda nasıl davranmasını bekledikleri üzerinde durulacaktır.

Anahtar kelimeler: Aşk mesnevileri, nasihat, *Leylâ ve Mecnûn*, *Yûsuf u Zelihâ*, *Hüsrev ü Şîrîn*, *Vâmık u Azrâ*, *Hurşîd ü Hâver*.

Advice Given to Female Heroes in Love Masnavis

Abstract: In divan literature, long-term stories such as the adventures of two heroes who fall in love with each other, the difficulties they face, and their struggles to be reunited are written in the form of masnavi nazim. Although the main subject in these masnavis is love, the poet spares a place for himself in his work to convey his thoughts and worldview on various subjects to the reader. The poet's own thoughts are often included in the introduction and conclusion sections of the masnavis. In addition to these sections, the poets convey their thoughts on some occasions in the section where the main subject is explained. Through the

* Makale Türü: Araştırma Makalesi

Makalenin Geliş ve Kabul Tarihleri: 14.03.2023-12.06.2023

** Dr.Öğr.Üyesi, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara, Türkiye. E-posta: efazile@hacettepe.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5893-8155.

heroes in the love story told, they express their opinions on issues such as the characteristics of a good ruler, the abilities that a good vizier should have, the responsibilities of women to their families and children, and they try to guide the reader on these issues. Sometimes they do this by talking about the existing features of the hero whose story he started to tell, and sometimes they do this by giving advice to him about a new feature that a hero should have.

In our study, five different love masnavis written by different poets in the 16th century was examined. In Fuzûlî's *Leylâ and Mecnûn*, Taşlıcalı Yahyâ's *Yûsuf and Zelihâ*, Celîlî's *Hüsrev and Şîrîn*, Lamiî's *Vâmık and Azrâ* and Hamîdî's *Hurşîd and Hâver* the heroines get advice from an elder who is also a hero of the story when they fell in love or separated from their lovers. These advices are remarkable in terms of reflecting both the view of the poet who wrote the work and perception of women at the time the work was written.

In this paper, it will be focused on how the poets of the 16th century expect the female protagonists of the aforementioned masnavis Leylâ, Zelihâ, Şîrîn, Azrâ and Hurşîd to behave as a young woman falling in love or preparing to marry.

Keywords: Masnavis of love, advice, *Leylâ vü Majnûn*, *Yûsuf u Zelihâ*, *Hüsrev ü Şîrîn*, *Vâmık u Azrâ*, *Hurşîd ü Hâver*.

Giriş

İnsan doğumundan itibaren ailesi ve içerisinde yaşadığı toplum tarafından geleneklere ve dini inanışlara göre şekillendirilir ve ona hayatı boyunca kendisine rehberlik edecek temel nitelikler kazandırılır. Kişinin dürüst, saygılı, adaletli, alçak gönüllü, cömert, çalışkan gibi güzel hasletlere sahip, aile ve toplum içerisinde saygın bir yeri olan ahlaklı bireyler olması umulur. Fakat gerek insanın yaratılışından getirdiği özellikler gerekse yaşamda karşılaştığı olaylar onu bu iyi niteliklerden uzaklaştırabilir. Bu noktada ona nerede hata yaptığını göstermek ve doğru olanı hatırlatmak gerekir.

Kurân-ı Kerîm'de bulunan "Sizden hayra çağıran, iyiliği emredip kötülükten meneden bir topluluk bulunsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir." (Âl-i İmran 3/104) ve "Onlar işledikleri kötülükten birbirini vazgeçirmeye çalışmazlardı. Andolsun yaptıkları ne kötüdür." (Mâide 5/79) gibi ayetler insanları birbirlerine karşı sorumlu tutmuştur. "Müslüman toplumlarda dinle ahlak aynı amaçta birleştikleri için birlikte görev yapar ve toplumun bireyleri tarafından ayrılmaz bir bütün olarak düşünülürler. Gerek din gerekse ahlak, ruhu yükseltmek, insanın ruhunu bedenine üstün ve hâkim kılmak suretiyle, kişinin mutluluğunu sağlamayı amaç edinmişlerdir." (Mengi, 1991, s. 86). Bu bağlamda kişilerin birbirlerini daha iyiye yönlendirme ve kötülükten sakındırma çabaları bireysel değil toplumsal bir sorumluluktur. Çünkü bir kişide görülen ahlâkî bir zaafın tüm toplumu etkilemesinin yanı sıra insan olmanın bir getirisi olarak aynı ahlâkî zaaf farklı toplumlarda da görülebilir. Bunun için âlimler bireyde ya da toplumda

gördükleri aksaklıkları düzeltmek ve insanları uyarmak için yazılı eserler ortaya koymuşlardır.

İnsanlığı daha iyiye taşıma noktasında din ve ahlak aynı amaçta birleştiği için dinî eserlerde ahlâk konularından, ahlâkî eserlerde de dinî meselelerden bahsedilmesi kaçınılmazdır. “Buna bir de şairlerimizin halka dinî ve ahlâkî prensipleri öğretirken dinî kuralların katılığını sevgi dairesi içine alarak verme gayretiyle çok önemli oranda faydalandıkları tasavvuf ilave edildiğinde, bu üç alanın sınırlarının birbirine iyice karışmış olduğu ortaya çıkar.” (Yeniterzi, 2007, s. 434). Türk edebiyatında sadece dinî-tasavvufi-ahlâkî eserlerde değil, farklı türlerdeki eserlerde de yeri geldikçe ahlâkî öğütlere yer verildiği görülmektedir. Nitekim bu çalışmaya konu olan aşk mesnevilerinde de şairlerin hem mesnevilerin giriş kısmında hem asıl konunun işlendiği bölümlerde çeşitli vesilelerle nasihat ettikleri görülmektedir.

Aşk Mesnevilerinde Nasihatler

Birbirine âşık olan iki kahramanın âşık olma serüvenleri, karşılaştıkları zorluklar, kavuşmak için verdikleri mücadeleler gibi uzun soluklu hikâyeleri konu edinen mesnevilerde asıl konu aşk olsa da eserin satır aralarında şairin kendi düşüncelerine ya da eserin yazıldığı dönemdeki toplumun görüşlerine rastlanır. Aşk mesnevilerinde kahramanların karşılaştıkları olaylara verdikleri tepkiler zaman zaman şair tarafından öznel bir şekilde değerlendirilir. Bu değerlendirmelerde kahramanın davranışından dersler çıkarılır ve toplumun değer yargıları da ortaya konulur.

Aşk mesnevilerindeki kadın kahramanlara bu açıdan bakıldığında onların âşk, ayrılık acı, evlilik gibi konularda kendilerinden yaşça büyük kadınlar tarafından yönlendirildikleri görülmektedir. Divan edebiyatında pek çok aşk mesnevisi bulunmaktadır fakat bu çalışmada bir sınırlandırma yapabilmek için 16. yüzyılda farklı şairlerin kaleme aldığı farklı aşk hikâyeleri ele alınmıştır. Beşerî aşktan ilâhî aşka geçiş serüveni olan *Leylâ vü Mecnûn* (Fuzûlî), konusunu *Kur’ân-ı Kerîm*’den alan ve kıssaların en güzeli olarak nitelendirilen *Yûsuf u Zelîhâ* (Taşlıcalı Yahyâ) ile beşerî aşkın anlatıldığı *Hüsrev ü Şîrîn* (Celîlî), *Vâmık u Azrâ* (Lami’î) ve *Hurşîd ü Hâver* (Hamîdî) mesnevilerinde aşka düşen kadınlara verilen nasihatler incelenmiştir.

Leylâ’ya Nasihatler

Türk edebiyatının klasik eserlerinden olan *Leylâ vü Mecnûn*’da kavuşamayan âşıkların trajik hikâyesi anlatılır. Mesnevîde “Mecnûn doğumundan ölümüne kadar bütün gelişim çizgisi itibariyle işlenmiş ve sonunda eserin ruhuna ve esas esprisine uygun bir kişiliğe büründürülmüştür.” (Tökel, 2009, s. 183). Mecnûn’la bağlantısı dolayısıyla esere dahil olan Leylâ’nın da kendine özel bir gelişim çizgisi bulunmaktadır.

Hikâyede Mecnûn aşkını açıktan, herkesin diline düşerek yaşarken, Leylâ'nın içine kapandığı görülmektedir. Bunda şairin karaktere annesi vasıtasıyla verdiği nasihatler etkili olmuştur. Mektepte tanışıp âşık olan kahramanlar, gizliden gizliye bu aşkı yaşarlar. Ancak aşkın olduğu yerde gizli saklı kalmaz, aşk içinde olan sakın kalamaz:

‘Aşk olduğu yerde mahfî olmaz
‘Aşk içre olan karâr bulamaz (Doğan, 2008, s. 128)

İki gencin birbirine duyduğu aşk dilden dile dolaşır ve haber Leylâ'nın annesine de ulaşır. Haberi duyunca sinirlenen ve üzülen kadın hemen kızını kenara çekerek “Ey şûh kız, bu dedikodular bu kınanmalar nedir? Neden kendine yazık edersin, iyi adını kötüye çıkarırsın? Kötü sözler söyleyenler neden seni kınasınlar, bu yaptığın namusa yakışır mı?” diyerek önce onu azarlar:

K'ey şûh nedür bu güft ü gûlar
Kılmak sana ta'ne 'ayb-cûlar

...

Niçün özüne ziyân idersen
Yahşi adunı yaman idersen (Doğan, 2008, s. 134)

Niçün sana ta'ne ide bed-gû
Nâmûsa ta'alluk iş midür bu (Doğan, 2008, s. 136)

Ardından sözlerinin etkili olabilmesi için nasihatlerine devam eder. Ağırbaşlılığı deliliğe değişme. Kızsın, değerini bil, kendini ucuzlatma. Her yüze ayna gibi bakma, her gördüğüne su gibi akma. Oyuncak gibi yüzünü süsleme, pencere gibi sokağı gözetleme. Sen nerede aşk zevki nerede, sen nerede dost şevki nerede. Erkek âşık olsa buna şaşılmaz, ama âşıklık işi kızlara layık değildir:

Temkini cünûna kılma tebdîl
Kızsen ucuz olma kadrünü bil

Her sûrete 'aks gibi bakma
Her gördüğüne su gibi akma

...

Lu'bet kimi özünü bezetme
Revzen kimi kûçeler gözetme (Doğan, 2008, s. 136)

...

Sen handan u aşk zevki handan
Sen handan u dust şevki handan

Oğlan aceb olmaz olsa 'âşık
'Aşıklığ işi kıza ne lâyıık (Doğan, 2008, s. 138)

Önce kızın sonra nasihat eden anne, kızını babasıyla korkutur ve tek çarenin okulu bırakmak olduğunu söyler: “Bizi büyük küçük herkes tanır ve âlem içerisinde iyi adlı olarak biliniriz. Eğer ben sana kızmasam da seni benden çok düşünen var, eğer atan işitir de seni acımadan cezalandırırsa ne yaparsın? Gel bundan sonra mektebi terk et, atanı ve babanı mektebin bil!”:

Biz ‘âlem içinde nîk-nâmuz
Ma‘rûf-ı tamâm-ı hâs u ‘âmuz

...

Dut kim sana kızmazem men-i zâr
Menden ulu bir müdebbirün var

N’eylersen eğer atan eşitse
Kahr ile sana siyâset itse

Min-ba‘d gel eyle terk-i mekteb
Bil mektebünü hemîn ced ü eb (Doğan, 2008, s. 138)

Annesinin tüm bu konuşmalarına kadar gizli de olsa Kays’la aşkını yaşamakta olan Leylâ’nın fikri değişir. Nasihatler etkisini gösterir ve genç kız çareyi aşkını inkâr etmekte bulur: “Neden bahsettiğini bilmiyorum, sözlerini anlamıyorum. Benim amacım da okula gitmemekti, hiç çocuk okuldan hoşlanır mı?”:

Sözler dersen ki bilmezem men
Mazmûnını fehm kılmazam men (Doğan, 2008, s. 140)

...

Bi’llah mana hem bu idi maksûd
Mektebden olur mı tıfl hoşnûd (Doğan, 2008, s. 142)

Leylâ’nın sözleri annesini ikna eder. Mecâzî aşktan ilâhî aşka geçiş sürecinde kadın kahraman daha yolun başında annesinden gerekli uyarıyı almıştır. Bundan sonra o, kendi içine çekilir. Sırrını çerağ, pervane, ay, meltem gibi konuşamayan varlıklara açar, gam köşelerinde gizli gizli ağlar, istemediği bir evlilik yapmak zorunda kalır ve içinde yaşadığı aşkla bir dönüşüm geçirir. Bir daha da nasihate ihtiyacı olmaz. Aşkını kimselere belli etmeden yaşamaya çalışmak kahraman için yeterince öğretici olur. Beşerî aşk duyduğu kişiden uzaklığı ve çektiği bunca çile onun ilâhî aşka ulaşmasını sağlar.

Zelîhâ’ya Nasihatler

Kur’ân-ı Kerîm’de Yûsuf sûresinde anlatılan ve kıssaların en güzel diye nitelendirilen Hz. Yûsuf’un hayat hikayesinde Zelîhâ¹ ile olan ilişkisine çok fazla

¹ *Kur’ân-ı Kerîm*’de Zelîhâ’nın ismi verilmemiştir. Bunun yerine ondan bahsedilirken “Aziz’in karısı”, “Mısırlı adamın karısı” ile “kadın” ibareleri kullanılmıştır (Yûsuf Suresi/ 20, 22, 23. Ayet).

değnilmez. Bu ilişki Hz. Yûsuf'un ibretlerle dolu yaşam öyküsündeki bir bölümdür. Yûsuf sûresinin 21. ayetinde Yûsuf ve Zelihâ'nın karşılaşması şöyle anlatılır: “Onu satın alan Mısırlı adam karısına, ‘Ona değer ver, güzel bak! Umarım ki bize faydası dokunur veya onu evlat ediniriz’ dedi.” Kur’ân’da Zelihâ'nın Yûsuf’la karşılaşmadan önceki durumuna ilişkin bir bilgi bulunmamaktadır. Sonraki ayette Yûsuf olgunluk çağına geldiğinde ona ilim ve hikmet verildiği belirtilir. Hemen ardından gelen ayette ise Zelihâ'nın Yûsuf’a nasıl meylettiği anlatılır: “Evinde bulunduğu kadın, onunla birlikte olmak istedi. Kapıları iyice kapattı ve ‘haydi gel!’ dedi. O da ‘Hâsâ, Allah’a sığırım! Kocan benim velinimetimdir, bana iyilik edip evini açtı. Gerçek şu ki zalimler iflâh olmaz!’ dedi” (Yûsuf 12/23). Kıssa Zelihâ’yı kınayan kadınların meyve soyarken Hz. Yûsuf’u görünce ellerini kesmeleri hadisesiyle devam eder. Hz. Yûsuf’un zindana atılmasıyla da Zelihâ’yla aralarına uzun bir mesafe girer.

Konusunu *Kur’ân-ı Kerîm*’den alsa da şairler bu aşk hikayesini anlatırken Zelihâ'nın Hz. Yûsuf’la tanışmadan önceki yıllarını da kurgulayarak hikâyeye eklerler. Taşlıcalı Yahyâ'nın *Yûsufu Zelihâ* mesnevisinde Zelihâ, adaletli, cömert bir şahın kızıdır. Büyüdükçe eşsiz güzelliğiyle herkesi kendine hayran bırakan bir genç kadın olur. Bir gün bir rüya görür ve aşk ateşiyle yanmaya başlar:

Düşinde bir ‘aceb sevdâya düşdi
Mahabbet âteşi ile tutuşdı (Çavuşoğlu, 1979, s. 54)

Rüyasında Yûsuf bütün göz alıcı güzelliğiyle kendisine görünür.

O gice eyledi Yûsuf tecellâ
Misâl-i âteş-i ânestü nârâ (Çavuşoğlu, 1979, s. 55)

Zelihâ, bu rüyadan sonra büyük bir aşka düşer, sararıp solmaya başlar. Zamanla bu durum o kadar ilerler ki çevresindekiler onun âşık olduğunu anlarlar. Bunun üzerine dadısı genç kızı karısına alır ve ona âşık olmakla ilgili nasihatlerde bulunur. Sararmış yüzün ve ağlamanın ona yakışmadığını, âşıklık elbisesini çıkarması gerektiğini söyler. Güzelliğinin güneşi sönmüş, vücudu eğilerek hilal gibi olmuştur:

Nedür bu rûy-ı zerd ü eşk-i mevvâc
Bu âşıklık libâsın eyle ihrâc
Cemâlin mihri irişmiş zevâle
Bir ay içinde dönmişsin hilâle (Çavuşoğlu, 1979, s.58)

Bu durumunun babasına kadar ulaşabileceğini, babasının gözünden düşeceğini de söyleyip Zelihâ’yı korkutmaya çalışır. Bu gibi durumların gizli kalamayacağını “gül sırrını saklamak istese de bülbül onu herkese anlatır” diyerek açıklar:

Tuyarsa şâh-ı mağrib bu haberden
Düşersin göz yaşı gibi nazardan (Çavuşoğlu, 1979, s.58)

...

Nihân itdüm sanur esrârını gül
Tuyurur illere ammâ ki bülbül (Çavuşoğlu, 1979, s.59)

Ardından âşık olduğu kişinin ona kötülük edeceğinden endişe ederek, vuslat bahçesine değersiz kimseleri yaklaştırmamasını tembihler:

Visâlin bâğına basdurma bağı
İzinden bulunur uğrı yatağı (Çavuşoğlu, 1979, s.59)

Kendisini annesinden doğduğundan beri tanıdığını, gözünden sakındığını anlatarak sevgi sözcükleriyle genç kızın derdini sorar:

Benim ‘ömrüm benüm cânım ne oldun
Kimün dâm-ı belâsına tutuldun (Çavuşoğlu, 1979, s. 59)

Bu sözleri dinleyen Zeliha rüyasında gördüğü bir sevgiliye âşık olduğunu anlatır. Dadı bu duruma ayrıca üzülür. Önceki sözlerini de tekrarlayarak Zelihâ'nın kendisine yakışmayan yola girmemesini, düşünde gördüğü kişiye meyletmemesini, akıl sahiplerinin bekâsı olmayan nakşa bakmayacağını söyler ve genç kadının varlığı olmayan birine gönül vermemesini ister:

Zelihâya girü tekrâr dâye
Didi ‘azm itme râh-ı nâ-sezâya
Düşünde gördüğüne olma mâ’il
Bekâsız nakşa bakmaz ‘ayn-ı ‘âkil
Dehânun gibi ey şâh-ı zamâne
Gönül virme vücûdu olmayana (Çavuşoğlu, 1979, s. 61)

Dadının bütün ikna çabalarına ve yalvarmalarına rağmen Zelihâ aşkıdan vazgeçmez. İçinde sevdası gittikçe artar, kendisi yanmış bir laleye döner. Hatta sevdası öyle bir dereceye gelir ki etrafındakiler ona nasihat ettikçe inadı artar:

Göyünmüş lâleye döndi Zelihâ
Derûnında ziyâde oldı sevdâ (Çavuşoğlu, 1979, s. 61)

...

Nasihat itseler artar inâdı
Ziyâde bî-vefâya çıkdı adı (Çavuşoğlu, 1979, s. 103)

Mesnevîde bu aşamadan sonra Zeliha'ya nasihat edildiği görülmez. Kahraman hem yaşadıklarıyla hem kendi içinde büyüttüğü aşkıyla uzun bir dönüşüm sürecine girer ve bir daha nasihate ihtiyacı kalmaz.

Şîrîn'e Nasihatler

16. yüzyılın hamse sahibi şairlerinden Bursalı Celîlî'nin kaleme aldığı *Hüsrev ü Şîrîn*, konusunu İran edebiyatından almıştır. Eserde, Sasanî hükümdarı Hüsrev-i

Pervîz ile Ermen şahının yeğeni Şîrîn arasındaki beşerî aşk anlatılmaktadır. Mesnevîde, Ermen ülkesinin şâhı olan Mehîn Banu evlenip çocuk sahibi olmadığı için yeğeni Şîrîn'i yanına alır ve veliaht olarak yetiştirir. Hüsrev, dostlarından Şîrîn'in güzelliğini duyup ona âşık olurken Şîrîn, Hüsrev'in resmini görerek âşık olur. Meşakkatli yolculuklardan sonra âşıklar bir araya gelirler. Şîrîn'in Hüsrev'e duyduğu meyli fark eden Mehîn Bânû, yeğenini yanına çağırır ve Hüsrev'in aşkı ile divâne olduğunu fark ettiğini söyler:

Mehîn Bânû dedi ey kebk-reftâr
Bilürem dâma olmışsın giriftâr

Seni âşüfte kılmış 'aşk-ı Hüsrev
Seni divâne etmiş ol meh-i nev (Kazan, 1997, s.178)

Ancak Şîrîn için endişelenecek bir durum yoktur. Çünkü teyzesi onların aşkına engel olmayacağını, zaman zaman sohbet etmelerine izin verdiğini belirtir:

Beni sanma kim ol bağı rakîbi
İdem gülden cüdâ ol andelîbi

İcâzet virürem kim gâh u bî-gâh
O hurşîd ile sohbet eylesün mâh (Kazan, 1997, s.178)

Kadın erkek ilişkisine hoşgörüyle yaklaştığı görülen Mehîn Bânû'nun bir şartı vardır. Şîrîn her daim elinde ismet (masumluk) şarabıyla dolu bir kadeh taşımaktadır. Yani haddi aşmamalı aralarındaki hicab perdesini kaldırmamalıdır. Aşkın eteğine el vuracak olursa onun hevâsına/ aşkına uyup izin vermemelidir. Gül gibi düşmanların kınama dikenlerinden eteğini temiz tutmalıdır:

Veli şol şart ile kim ey gül-endâm
Elünde pür-mey-i 'ismet ola câm (Kazan, 1997, s.178)

Çü 'ışkun dâmenine urur ol çeng
Hevâsına uyup sen kılma âheng

...

Gül-i rengîn bigi ol pâk dâmen
Ne gam hâr-ı zebân-ı ta'n-ı düşmen (Kazan, 1997, s.179)

Bu konu üzerinde uzun uzun duran Mehîn Bânû, genç kızın Hüsrev'in bir hükümdar olmasından etkilenmemesi ve yanlış bir şey yapmaması için de ayrıca uyarılarda bulunur. Onun şah olması Şîrîn'le teklifsiz bir araya gelebileceğini göstermez "o şahsa biz de şahız, o aysa biz gökyüzüyüz, o Hızır'sa biz hayat suyuyuz, o susamışsa biz şekeriz" gibi benzetmelerle genç kızın kendi değerini düşürmemesi için telkinlerde bulunur. Serv gibi ayağını yere sağlam basıp başını dik tutmasını ve akarsu gibi temiz olmasını öğütler:

Dime kim şâhdur Hüsrev zeberdest
Gerek kim dâmeninden dest ide pest

Eğer ol şâhsa biz şeh-nişânız
Eğer ol mâhsa biz âsumânız

...

Eger ol Hızır ise biz âb-ı hayâtuz
Ger ol teşneyse biz kand ü nebâtuz

...

Ayak bas serv bigi ser-firâz ol
Akar su gibi pâk ü pâk-bâz ol (Kazan, 1997, s. 180)

Şîrîn teyzesinin öğütlerini dinleyince hem utancından kızarır hem de bu sözleri kulağına küpe yapar:

Çü Şîrîn kıldı Bânû pendini gûş
Güher-veş eyledi zîb-i binâ-gûş

Veli gül bigi olup ark-ı jâle
Kızardı şermden ol berg-i lâle (Kazan, 1997, s.180)

Şîrîn gerçekten de teyzesinin nasihatlerini dinler. Bir meclis sonrası kendisinden vuslat talep eden Hüsrev'i şiddetle reddeder. Hüsrev sinirlenir, atına atlayıp Rûm'a gider. Rum padişahı, kızı Meryem'i onunla evlendirir. Bunu duyan Şîrîn hem aşk hem de hasretlik acısı çekmeye başlar.

Ki Şîrîn düşdi çün Pervîzden dûr
Ten-i pejmürde cândan oldı mehcûr (Kazan, 1997, s.197)

Genç kızın kendini yıpratmışını gören teyzesi ve vezir Şâvûr ona nasihatlerde bulunurlar. Mehîn Bânû yeğeninin ayrılık derdinden muztarip olduğunu görünce kulağına eşsiz nasihat cevherlerinden takar. Şâvûr ise ona irşadına da yardımcı olacak sabır yolunu tavsiye eder:

Mehîn Bânû görür k'ol lale-ruhsâr
Belâ-yı hicrden olmuş dil-efgâr

Takar gûşına birkaç gevher-i pend
Ne güher her biri bî-misl ü mânend

Nasihat eyleyüp Şâvûr-ı üstâd
Tarîk-i sabrı ol hem eyler irşâd (Kazan, 1997, s.199)

Mesnevîde bu kısım kısa bırakılmış, ayrıca nasihat beyitlerine yer verilmemiştir. Ancak Şîrîn'in bu konuşmalar sonrası rahatladığı, biraz da olsa ayrılık acısını unuttuğu belirtilmiştir:

Çü Şîrîn câm-ı pendî eyledi nûş
Birez hicrân gamın kıldı ferâmûş (Kazan, 1997, s.199)

Bu bölümden sonra Şîrîn'e nasihat edildiği görülmez. Teyzesinin vefatından sonra tahta geçen genç kadın, ancak Hüsrev'in eşi Meryem'in ölümünden sonra sevdiğine kavuşur.

Azrâ'ya Nasihatler

Lami'î Çelebi'nin kaleme aldığı *Vâmık u Azrâ*'da önceki mesnevilere nazaran farklı bir durumla karşılaşılır. Çin hakanının oğlu olarak doğan Vâmık'ın güzelliği büyüdükçe dilden dile dolaşır. Bu söylentiler Gazne hükümdarının kızı Azrâ'nın kulağına kadar gider. Azrâ, Vâmık hakkında söylenen güzel sözlerden etkilenerek ona âşık olur. Öyle bir aşka düşer ki dadısı kıza nasihatın kâr etmeyeceğini düşünür:

Dâye çün ol sözleri gûş eyledi
Mihr ü şefkat sîneden cûş eyledi

Bildi kim pend ile olmaz çâre-sâz
Dîde-i gülzâr-ı hüsn ü serv-i nâz (Ayan, 1998, s. 170)

Vâmık'ın da Azrâ'ya âşık olmasını sağlamak için bir çare düşünür. Azrâ'nın saçını kullanıp bir büyü hazırlayacak ve Vâmık'ı ona Mecnûn gibi âşık edecektir:

Târ-ı zülfünden bir efsûn eyleyem
Anı sen Leyliye Mecnûn eyleyem (Ayan, 1998, s.170)

Sonra da Azrâ'nın resmini çizdirip çeşitli ülkelere yollayacak, Vâmık'ın resmi görmesini ve Azrâ'ya âşık olmasını sağlayacaktır:

Yazdurup nakkâşa hüsnünden nişân
Eyleyem çin bütlerini cân-feşân (Ayan, 1998, s.170)

...

Dâm idüp bu dâne birle Vâmıkı
Sen perînün cândan idem âşıkı (Ayan, 1998, s.171)

Resimleri gönderdikten sonra sıra nasihat kısmına gelir. Dadısı bu aşamada Azrâ'nın yapacağı tek şeyin sabırla beklemek olduğunu söyler:

Bir iki gün sana sabr itmek gerek
N'ola dil sındıysa cebr itmek gerek (Ayan, 1998, s.171)

Sabırla koruk helva olur, sabır ağacından tatlı yemiş biter. "Sabret çünkü sabır şeker yağdırandır, her zaman sabredenlere fırsatlar vardır." gibi öğütlerle genç kadını teskin etmeye çalışır:

Güre sabr ile olur helvâ-yı ter
Sabr ağacından yemiş şîrîn biter

Sabr kıl kim sabr sükker-bârdur
Her dem ehl-i sabra fırsat yârdur (Ayan, 1998, s.171)

Dadı, sabretmekle ilgili nasihatlerin ardından kadın erkek ilişkilerine dair tavsiyelerde bulunur. Maksadına ne kadar ulaşmak istese de cevherinin değerini düşürmemelidir. Kişi çağrılmadan gelirse değeri olmaz, hürmet görmek için davet beklemek gerektir. Taşın ağırlığını bozup hafifletmemeli, sabır ve iffetle üzerine düşeni yapmalıdır:

Urmak istersen eger maksûda dest
Kılma mâhum gevherin kadrin şikest

Kadr bulmaz gelse bî-rağbet kişi
Rağbet ü davetledür hürmet işi (Ayan, 1998, s.171)

...

İtme hiffet kadr-i sengînün bozup
Sabr u iffet eyle âyînün düzüp (Ayan, 1998, s.172)

Dadısını dinleyen Azrâ ikna olur ve onun verdiği sözleri tutmasını ister. Bütün iradeyi dadısına bıraktığını ifade eder:

İtdi bu sözler muhassal anı râm
Didi kıl anı dâye imdi ihtimâm

...

Bî-ser ü pâyem bu cân u ten senün
Eyle tedbir el benüm dâmen senün (Ayan, 1998, s. 172)

Mesnevinin devamında Vâmık planlandığı gibi Azrâ'ya âşık olur. Hikâye boyunca kadın kahramana tekrar nasihat edildiği görülmez. Ancak karşılaştıkları her zorlukta Azrâ, sabırlı, temkinli ve ağırbaşlı davranarak mesnevinin başında dadısının kendisine verdiği öğütleri tutmaya devam eder. Çift pek çok macera atlatıp mutlu sonla bir araya gelirler.

Hurşîd'e Nasihatler

Mâverâünnehr'in hükümdarı Keyvan Şâh'ın oğlu olan Hâver, bir kölenin elinde Hurşîd'in resmini görür ve âşık olur. Hurşîd'in Horasan şehrinin hükümdarı Müşterî Şah'ın kızı olduğunu öğrenir ve hemen Horasan'a gider. Hurşîd'in sarayının karşısındaki imarete kalır. Onun penceresinin önünde atıyla oyunlar oynayarak kendisini gösterir. Hurşîd de Hâver'e âşık olur ve kendisini hemen evine davet etmek ister. Dadısı ve lalası onu kesin bir dille reddederler. Lala, evine nâ-mahrem ayağını basturmaması gerektiğini, altın adını bakır etmemesini, eteğini rüzgârdan bile saklamasını söyler:

Gerekmez basmasın ey gül budağı
Harîm-i kasra nâ-mahrem ayağı

...

Gümiş servüm meded bu yola girme
Kerem kıl altun adın bakır itme

...

Sabâdan bile sakın dâmenüni

Değül kim yad ayakdan gülşenüni (Eren Kaya, 2018, s. 206)

Ardından sözlerinin etkisini artırmak için genç kızın babasının gazabıyla korkutmak ister ve “Babanın hançerinden nice Hüsrevler nasıl titrer bilirsin.” diye seslenir:

Atanun hançerinden ey meh-i nev

Bilürsin nice ditrer niçe Hüsrev (Eren Kaya, 2018, s. 206)

Hurşîd’in cevabı önceki kadınlardan farklı olarak oldukça isyankârdır. Lalasına “Tamam, anlatacaklarını kısa kes ve bana o uzun boylu sevgiliyi getir, yoksa kendimi asarım!” der.

Didi kıl kıssayı kûtâh lâlâ

Getür ol serv-i hoş-bâlâmı illâ

Getürmezsen gerekmez bana benlik

Boğulmağa zülfüm ider resenlik (Eren Kaya, 2018, s. 207)

Dadı ve lala daha fazla dayanamazlar. Sonuçta genç kızın isteği yerine gelir. Hâver için evde büyük bir ziyafet verilir. Genç adamı gece de misafir ederler. Bu misafirlikten hoşlanmayan daye ve lala hem Hurşîd’e hem de Hâver’e nefislerine uymamaları konusunda “İffetini unutma, toplumda utanılacak bir şey yapma; iffetini koru, nefisine uyma, taşa dokunup cam gibi kırılma!” diyerek uzun uzun nasihat ederler:

Hacâletden sakın ‘ırzun unutma

El içinde elün yüzüne dutma

Sakın ırzını nefs atına binme

Dokunma senge mînâ gibi sınma (Eren Kaya, 2018, s. 219)

Ayrıca lala, aşkın kadın için ayıp erkek içinse hüner olarak görüldüğünü söyleyerek onu Hâver’in kendisine yaklaşmak isteyebileceği konusunda uyarır. Bu yüzden de odasından çıkmamasını tembihler:

Mahabbet kim derûnda cilve-gerdür

Zenâna ‘ayb u merdâna hünerdür

Bilüp mikdârın ey Hurşîd-i rûşen

Sakın meh gibi çıkma dâyirenden (Eren Kaya, 2018, s. 220)

Bu sözleri duyunca Hurşîd utanır, kızarır, lalasına “Söylediklerinin asla gerçekleşmeyeceğini” söyler. “Bunu benden nasıl beklersin!” diyerek yeminler eder ve korktuğunun başına gelmeyeceği konusunda lalasını ikna eder:

Didi lâlâ didiğin hiç ola mı

Gider bi’llâh bihûde kelâmı

Bunu benden hayâl ider misin sen
Bu kârı hergiz ide dir misin sen

O nûşîn-leb şu denli içdi andı
İdüp tahsînler lâlâ inandı (Eren Kaya, 2018, s. 221)

Dadı da Hâver'e benzer öğütlerde bulunur ve Hâver'den benzer sözleri alır. Ancak sözlerine inanmaz, genç kadını emniyete almak için bir büyü yaparak Hâver'e uyku hali verir ve tehlikenin önüne geçmiş olur. Âşıkların kavuşup evlenmelerine kadar olan süreçte bir daha nasihat edildiği görülmez. Düğünden sonra evli bir çift olarak ülkelerindeki ünlü bir filozofu ziyarete gittiklerinde, filozof Hâver'e devlet yönetimiyle ilgili nasihat ederken, Hurşîd'e bir kadının nasıl olması gerektiği konusunda öğütler verir. "Eşe itaat etmek Allah'a itaat etmek gibidir, kocadan başka erkekle görüşmek uygun değildir, bu tanıdık olsa bile görüşülmemelidir.":

İta'at eyler-isen kethudâna
Anı bil ta'at eylersin Hudâna

Eründen gayrı er olmaz helâlün
Yüzünü görmesin olursa hâlün

Eründen gayrı bile olma halvet
Tutalum ola arada uhuvvet (Eren Kaya, 2018, s. 450)

Ev geçindirmekle ilgili de nasihatler eden filozof, "Kadın kocasının getirdiğine ve eğer koca bir şey kazanıp getirememişse buna kanaat etmelidir; gönül güler yüzle mutlu olur, kadın kocasına güler yüz göstermelidir, kocasına surat asandan Tanrı bile razı değildir." der:

Eger kim tûşe-dâr olmazsa şevher
Kanâat eylemekdür sana zîver

Dil olur rûy-ı handân ile şâdân
Ki eyler nârı handân bâğı handân

Kaçan kim türş-sûret göstere zen
Ne şevher Tengri bî-zâr olsun andan (Eren Kaya, 2018, s. 451)

Ayrıca kadının süslenmesiyle ilgili de bazı öğütler verir. Dediğine göre "Allah kadının yüzüne allık sürmüştür, kadının tekrar sürmesine gerek yoktur. Kadın, gözünü sürmeyle siyahlaştırırsa yüzü kara olur, utanılacak duruma düşer.":

Hudânın verdiği yitmez mi düzgün
Ne lâzım süresin yüzüne düzgün

İnen sürmeyle itme gözi kara
Gözün gibi olursın yüzi kara (Eren Kaya, 2018, s. 453)

Gençliğinde dadısına ve lalasına çok sert ifadelerle itiraz eden Hurşîd, sonunda kendisinden beklendiği gibi itaatkâr bir kadına dönüşür, filozofun sözlerinden çok etkilenir ve onun nasihatlerini kulağına küpe eder.

Sonuç

Mesnevilerde kadınların âşık olmalarına verilen tepkiler farklılık göstermektedir. Leylâ annesi, Zelîhâ da dadısı tarafından aşktan uzaklaştırılmaya çalışılırken, Şîrîn, Azrâ ve Hurşîd daha ılımlı tepkiler almış, haddi aşmamak şatıyla âşık oldukları erkekle görüşmelerine izin verilmiştir.

İncelenen beş aşk mesnevisinde kadınlara verilen nasihatlerin nikah akdi olmadan sevgiliyle yakınlaşmamak, değerini düşürmemek, iffetini muhafaza etmek, dedikoduya sebep olacak hareketlerden kaçınmak ve nefsine uymayıp sabretmek konuları etrafında toplandığı görülmektedir. *Hurşîd ü Hâver*'de diğerlerinden farklı olarak evli bir kadın ilişkin beklentilere de yer verilmiştir. Buna göre kadın, kocasına itaat etmeli, getirdiğiyle yetinmeli, güler yüz göstermeli, surat asmamalı ve makyaj yapmamalıdır.

Genç kadınların verilen nasihatleri dinleyip dinlememeleri nasihat verenin konumuna göre değişiklik göstermiştir. Leylâ, annesinin nasihatlerini dinleyip aşkı inkâr etmiş ve içine dönmüştür. Ancak Züleyha dadısının tüm nasihatlerine rağmen aşkı vaz geçmemiş, etrafındakiler aklını kaybettiğini düşünseler de rüyasında gördüğü Yûsuf'a aşkı artmıştır. Şîrîn, teyzesi tarafından uyarılmış, ona verdiği sözü Hüsrev'i kaybetmek pahasına tutmuştur. Azrâ, Vâmık'la kavuşmasına yardımcı olan dadısının nasihatlerini dinlemiştir. Ancak Hurşîd, dadısının ve lalasının tüm nasihatlerine rağmen onları kendisini öldürmekle tehdit ederek Hâver'le buluşmuştur. Fakat mesnevinin sonunda kendisine nasihat eden filozofun sözlerine çok kıymet vermiş ve onun söylediklerini aklından çıkarmamıştır.

Sanatsal kaygının yanında toplumu eğitime ve okuyucuya mesaj verme kaygısı da taşıyan bu eserlerde kadınlara verilen nasihatler, yazıldıkları dönemin toplumunun kadınlarla ilgili değer yargılarını göstermesi açısından önemlidir.

Kaynakça

- Ayan, G. (1998). *Lâmi'î Vâmık u Azrâ (İnceleme-Metin)*. Ankara: AKM Yay.
- Çavuşoğlu, M. (1979). *Yahyâ Bey Yûsuf u Zelihâ (Tenkitli Basım)*. İstanbul: İÜ Edebiyat Fakültesi Yay.
- Doğan, M. N. (2008). *Fuzulî Leylâ ve Mecnûn (Metin, Düzyazıya Çeviri, Notlar ve Açıklamalar)*. İstanbul: Yelkenli Yay.
- Eren Kaya, F. (2018). *Hamîdî Hurşîd ü Hâver (Analysis-Facsimile-Critical Text) (C. II)*. Harvard Üniversitesi, Yakın Doğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü.
- Kazan, Ş. (1997). *Hâmidî-zâde Celîlî Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Husrev ü Şîrîn Mesnevisi (İnceleme-Tenkitli Metin)* (Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Isparta.
- Mengi, M. (1991). *Divan Şiirinde Hikemî Tarzın Büyük Temsilcisi Nâbî*. Ankara: AKM Yay.
- Tökel, D. A. (2009). Bir Bildungsroman Olarak Leylâ vü Mecnûn Mesnevisi. H. Koncu ve M. Çakır, (Ed.), *Bu Alâmet ile Bulur Beni Soran* içinde (ss. 179-192).
- Yeniterzi, E. (2007). Anadolu Türk Edebiyatında Ahlâkî Mesneviler. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 10(5), 433-468.

